

Fiammetta Sabba, Viaggi tra i libri, Le biblioteche italiane nella letteratura del Grand Tour, Pisa–Roma, Fabrizio Serra, 2018 (Quaderni di „Bibliologia”, 4). 358 p.

Mindig csodálva szemléltem azt a gazdagságot, amelyet az itáliai írott kulturális örökség megtestesít. Magam félve fognék olyan téma taglalásába, amelynek szakirodalmát sok élet alatt sem tudnám áttekinteni. A *peregrinatio Italica* közismerten nem egyszerűen egy évszázadok óta tartó gyakorlat, hanem az utazás elméleti irodalmának középpontjában álló, minden európai értelmiségi számára csaknem kötelező tevékenység. Itáliába el kell utazni. „Roma est patria omnium fuitque” – olvasható egy, a római Santo Stefano Rotondo templomban, a magyar, Lászlai János (1448–1523) gyulafehérvári főesperes síremlékén. Valóban, minden, ami európai, azt Itáliában nem csupán megtalálhatjuk, hanem érezhetjük is (napjaink mély dekadenciáját, a „Birodalomnak vége” hangulatot is ide értve). A Római Birodalom idején azért utaztak ide, mert ez a terület volt a központ, a keresztény Európa kialakítása idejétől pedig azért, mert az európai kultúra, az európaiság központja maradt. Az internetgeneráció tagjai ugyan azt hiszik, hogy a humanizmus és a reneszánsz angol eredetű, és ma már nem árt rögzíteni, nem, Itália volt a bölcsője. Ezért is kellett, és kellene ma is Itáliába utazni, hogy érezhessük – és aztán legyen kedvünk megtanulni –, hogy az európaiság az antik és a keresztény kultúra egymásba szervesülése, és még ma is van olyan közösség, aki nem mellette él az örökségének (mint például Egyiptom vagy Görögország lakossága), hanem benne él. Ezt először érezni lehet, és fontos, hogy tudatosítsuk.

Fiammetta Sabba könyve a hatalmas utazástörténeti irodalom két és fél évszázadát (a 17., a 18., részben a 19.) abból a szempontból tekinti át, hogy a különböző népek utazói miként szemléltek az itáliai könyvtárakat, illetve az ottani könyves kultúrát. Ő is Európa születéséről, pontosabban kiteljesedéséről gondolkodik a szöveg háttérében, könyves gondolkodással. Frédéric Barbier meglátása, hogy a kora újkori könyvtörténetet egy Antwerpen–Velence-tengely mentén, a tengelytől való távolság szempontjaiból is meg lehet írni (a „centrum és periféria” tehát nem feltétlenül koncentrikus körökben képzelendő el), úgy a könyvtörténész Sabba, joggal, a 17. század második felétől a tengelyt Londonig nyújtja. Nem *expressis verbis*, de Európa szöveiteiről beszél: iskolahálózat (főként az egyetemek), és könyves hálózatok. *Expressis verbis* „kiadási modellek”-ről. A skolasztikus könyvmodell és a humanista könyvkiadási modell változásai a könyvtártörténetben is modellváltást (könyvtártípus váltást) generál, hiszen a kevesek által hozzáférhető tudást őrző és főként csak potenciálisan áthagyományozó könyvtárak helyébe a 18. század második felében a közkönyvtárak lépnek, így egy újfajta transzmisszió jön létre a kulturális és tudományos hagyomány átörökítésében.

A szerző külön fejezetben foglalkozik azzal, hogy kik hozzák létre ezt az Európát. „Amici” – és ahhoz, hogy az *amicitia* kialakuljon, bizony, mobilitás szükségeltetik (ahogy manapság sem elég az internetes barátság, sőt, ez a fajta barátság végül a kapcsolatok leépítéséhez vezet; ma is azok kacsintanak össze, akik állandóan Brüsszelben vannak, lassan már külön „lobbista” [= korrupciós] negyedek épülnek). A „Grand Tour” szokása az arisztokrata körökben keletkezett, de őket mindig kísérték értelmiségiek is, aztán pedig őket utánozták a társadalom más csoportjainak tagjai is, akik az utazást megengedhették maguknak. És azok is, akiket kötelességük, elhivatottságuk kötelezett a mobilitásra – gondoljunk a bollandisták vagy mauristák célkitűzéseire.

Fiammetta Sabba könyve persze módszeres és alapos monográfia. A bevezetésben a könyvtörténetírást és új perspektíváját mutatja be, azt, amit az utazási irodalom módszeres, rendszeres, ilyen (könyvtárakra koncentráló) szemléletű olvasása jelent. Ma már több efféle tematikus, nemzetközi konferenciát is rendeztek. Például 2017-ben az európai utazási irodalom szakkönyvtárában, Eutinban *Bibliotheksreisen von der Antike bis zum Gegenwart*, vagy Ravennában, a most ismertetett könyv szerzőjének szervezésében, 2018-ban, *Patrimonio culturale condiviso: viaggiatori prima e dopo il Grand Tour* címmel.

A könyv első része egy elméleti és utazási elmélettörténeti bevezetéssel kezdődik, ebben a „Grand Tour” szokásának kialakulását követi nyomon a szerző. Az ezt követő két alfejezet egy nagyon alapos, negyedszáz oldalas kutatási program leírása, jelezve az eddigi eredményeket is. A program az itáliai utazások bibliográfiájának összeállítását, a szempontokat, ahogy a tudós vagy a könyvtáros utazó bemutatja az Itáliában általa meglátogatott könyvtárakat, vagyis egy elméleti modellt alkot történeti példákra alapozottan arról, miként mutatható be egy könyvtár.

A kötet második része néhány hatalmas levelezési korpuszt vesz górcső alá, a bollandistáktól kezdődően a 19. századig. Olyak nevekre kell itt gondolnunk, mint a belgiumi bollandista Giodfrey Henschen (1601–1681), a maurista Jean Mabillon (1632–1707), a könyvtáros filozófus Gottfried Wilhelm Leibniz (1746–1716), vagy az a Johann III Bernoulli (1744–1807) matematikus, csillagász, akinek éppen az utazási emlékeit 18 kötetben tették közzé (1781–1878). Külön érdekessége a könyv e részének, hogy olyanok levelezését is áttekinti, akik kifejezetten nem írtak az utazásaiuk során meglátogatott könyvtárakról (Jean Jacques Barthélemy, Charles Dupaty, Joseph Spence).

A harmadik, legerjedelmesebb része a könyvnek magukat az itáliai könyvtárakat veszi sorra, amelyeket olyan utazók mutattak be a saját hazájuknak, kulturális közösségüknek és persze mindazoknak, akik olvasták útleírásaikat, akiknek utazási naplói vagy elbeszélései kortárs módon nyomtatásban is megjelentek. Ezek, mintegy irodalmi útikalauzsként is szolgálhattak aztán másoknak.

Fiammetta Sabba ebben a kötetében természetesen nem vállalkozhatott arra, hogy egy teljes bibliográfiát adjon közre az itáliai útleírásokról, vagy akár csak azokról, amelyekben külön részek szólnak az egyes városok, nagyobb személyiségek könyvtárainról. Ugyanakkor az egyes részek lábjegyzetei, majd a kötet mutató rendszere – lehet például városonként, az egyes könyvtárakra is keresni – kiváló kiindulási pont ahhoz, hogy az itáliai könyvtártörténetet egy újfajta nézőpontból áttekintsük.

MONOK ISTVÁN

Borsa Gedeon, Újabb könyvtörténeti írások, Csobán Endre Attila közreműködésével, szerk. Szvorényi Róbert, P. Vásárhelyi Judit, Budapest, Argumentum, OSZK, 2018 (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei, 10). 220 p.

A most bemutatandó kötet a *Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei* sorozat tizedik darabját veheti kézbe az olvasó. A konferenciakötetek, kismonográfiák és tisztelegő kötetek sorában egy újabb meghatározó régi könyves szaktekintélyt köszöntő gyűjtemény jelent meg. A szerkesztők a 95. születésnapja alkalmából Borsa Gedeont köszöntik 18 tanulmánya közreadásával, folytatva a 70. és a 80. születésnapjára kiadott kötetek sorát (*Gesta typographorum, A hetvenéves Borsa Gedeon tiszteletére ajánlják e könyvet barátai és tanítványai*, szerk. P. Vásárhelyi Judit, Bp., Borda Antikvárium, 1993; *Fata libelli, A nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai = Fata libelli, Ad octoginta annos natum Gedeon Borsa ab amicis discipulisque scripta*, szerk. P. Vásárhelyi Judit, Bp., OSZK, 2003). A tucatnyi magyar nyelvű és hat német nyelvű írás a négykötetes *Könyvtörténeti írások* méltó folytatásaként értelmezhető, amely – egy kivétellel – az életmű 2000 után született anyagából ad áttekintést. Az idegen nyelvű szövegeket magyar összefoglaló követi. A tanulmányok az első megjelenéskori állapotot tükrözik, a bennük közölt adatokat nem aktualizálták.

Borsa Gedeont aligha kell bemutatnunk a folyóirat olvasóinak, élete során olyan alapvető kézikönyvek szerkesztésében vett részt, mint a *Régi magyarországi nyomtatványok* vagy az Österreichische Nationalbibliothek 16. századi nyomtatványainak katalógusa. Kisebb munkái közül jó néhány (pl. a régi nyomtatványok anyaga és mérete tárgyában) az egyetemi kurzusokat megalapozó kötelező irodalom része.